

Det ständiga fallet

Romarrikets fall som politisk resurs i samtiden

Isak Hammar

Hösten 2014 hamnade en välbekant analogi på den globalpolitiska agendan. Med anledning av att president Barack Obama och försvarsminister Chuck Hagel båda hållit tal vid universitetet i Queensland, jämförde nordkoreansk statskontrollerad media dagens USA med det antika Rom. Från Nordkoreas sida menade man att talens innehåll erinrade om det gamla romerska imperiet, begravt i historien på grund av sin aggressiva jakt på välstånd. USAs nuvarande tillstånd, fortsatte man, förde tankarna till romarrikets fall.¹

Politiskt bruk av historien av det här slaget är knappast något att förundras över. Inte heller det i det här fallet nyttjade motivet är förvånande: romarrikets nedgång och fall hör till en av de mest livskraftiga grundberättelserna i västerlandets historieskrivning. Den gäckande frågan om varför den romerska civilisationen dukade under har inte bara fånglat historiker utan återkommande använts av författare, konstnärer och politiker för att kommentera samtiden. Romarrikets fall har kommit att bli en stående samtidsresurs som svarar mot religiösa, moraliska, ideologiska och inte minst existentiella behov.² Som exemplet med Nordkorea väl illustrerar används romarrikets fall också i politiska syften. Den antika historien är härvidlag uppenbarligen flexibel. Bara ett halvår tidigare räknade en debattartikel i *Los Angeles Times* upp parallellerna mellan Kim Jong Uns Nordkorea och det antika Rom under kejsaren Neros tid.³ I artikeln konstaterades det att landets framtid därmed såg mörk ut.

Trots att romarrikets fall på detta sätt lyfts fram som lämplig analogi uppmärksammas mera sällan dylika jämförelser funktion i det politiska samtalet. I de fall sådana uttalanden överhuvudtaget kommenteras är det ofta deras historiska korrekthet som utvärderas. I föreliggande artikel ämnar jag lägga facit åt sidan för att istället diskutera hur Roms fall har fungerat som politisk

1 Uttalandet rapporterades bl.a. i *Washington Post*: "North Korea says the US is doomed just like the Roman Empire", publicerad 26/11 2014. Tillgänglig på <<http://www.washingtonpost.com/blogs/worldviews/wp/2014/11/26/north-korea-says-the-u-s-is-doomed-just-like-the-roman-empire>>, citerad 17/2 2015.

2 Se bl.a. Edwards 1999: 3; Hingley 2001: 8.

3 "North Korea 2014 meets Rome AD 64", *Los Angeles Times*, publicerad 14/3 2014. Tillgänglig på <<http://articles.latimes.com/2014/mar/14/opinion/la-oe-romm-kim-north-korea-caesar-20140314>>, citerad 17/2 2015.

Isak Hammar är verksam vid Historiska institutionen, Lunds universitet.
E-post: isak.hammar@hist.lu.se

samtidsresurs. Resonemanget förs utifrån ett antal olika infallsvinklar. För det första kan man med utgångspunkt i den traditionella grundberättelsen om Roms fall spåra en rad seglivade föreställningar som kommit att få ideologisk och politisk betydelse i västerlandet. För det andra vittnar en historiografisk utblick om hur försöken att förklara varför romarriket föll återkommande grundats i sin tids ideologiska och existentiella kontexter. Till sist är det uppenbart att Roms fall återkommande brukas – som i exemplet ovan – med politisk avsikt att kommentera, ifrågasätta och varna utifrån upplevda problem eller hotbilder. Två sådana dagspolitiska sammanhang värda att titta närmare på är hur romarrikets fall kommit att figurera i miljödebatten och i det amerikanska inrikespolitiska samtalet. Men låt oss börja i den andra änden.

Fallet som grundberättelse

Varför föll det romerska riket? Frågan har varken något entydigt eller neutralt svar. Varje generation av forskare har sina förklaringar, grundade i samtida perspektiv, problem och frågeställningar. Det är därför ingen lätt sak att erbjuda någon kortfattad historisk redogörelse för Roms fall. Faktum är att historiker idag inte ens är ense om huruvida Rom föll överhuvudtaget.

Det romerska imperiets fall har varit föremål för intensiv diskussion alltsedan Edward Gibbons monumentala verk *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire* från 1776. Under 1900-talet har debatten accelererat och antalet teorier kan numera räknas till flera hundra.⁴ Till problematiken hör att textmaterialet för perioden är relativt skralt och att det arkeologiska materialet är svårtolkat och omtvistat. I avsaknad av källor har allt mer komplexa teorier lanserats och lagts bredvid seglivade tolkningar och mytbildningar. Ett på många sätt utdraget och invecklat historiskt händelseförlopp inbjuder till ytterligare historievetenskaplig konflikt. Redan här kan vi alltså spåra en anledning till varför frågan fortsätter att pocka på vår uppmärksamhet.

Likafullt finns det sedan antikens dagar en grundberättelse om varför det romerska imperiet dukade under. Denna grundberättelse kan i sin tur sägas ha två sidor. Å ena sidan de externa faktorer som pressade riket utifrån. Å andra sidan den inre utveckling som försvagade riket inifrån. Den förhärskande förklaringen till det romerska rikets undergång stavades länge barbariska invasioner och omoral.

Barbarerna kommer

Då Nordkoreas jämförelse mellan Rom och USA rapporterades i *Washington Post* frågade sig avslutningsvis artikelförfattaren vilken roll Nordkorea

4 För en uppräknning, se Demandt 1983. Se även Wikander 1985.

egentligen kunde sägas spela i den historiska liknelsen. Skulle de identifieras med vandaler eller måhända med någon obskyr germansk stam? Den politiska kontringen var knappast tagen ur luften. I det romerska dramatiska sista akt har barbarerna alltsedan 400-talet e. Kr. spelat rollen som antagonist.

I traditionell historieskrivning spåras romarrikets fall till goternas intrång i Europa mot slutet av 300-talet och deras påföljande plundringar inom det romerska rikets gränser. Våldsamma och hänsynslösa härjningar ansågs därefter ha destabiliserat ett imperium som redan var hårt ansatt av inbördes strider och yttre hot. 400-talet tycktes rymma en rad milstolpar mot den med facit i hand stundande katastrofen. På nyårsafton 406 tågade vandaler, sveber och alaner över den då övergivna Rhengränsen och påbörjade liknade "folkvandringar" på romersk mark. År 410 intogs Rom av visigoter under Alarik, en händelse som gav ett omedelbart gensvar i samtiden. En likande händelse inträffade även 455 när vandaler – de som alltså Nordkorea föreslås likna i *Washington Post* – under sin häröfver Geiserik återigen plundrade Rom. Utvecklingen i grundberättelsen om Roms fall nådde sin kulmen genom att germanen Odovakar avsatte den siste västromerske kejsaren Romulus Augustus, det sedermera symboliserade om än i sin samtid inte särskilt dramatiska året 476. Odovakar utropades till kung av Italien och Rom i väst föll. Därmed ansågs också historien träda in i den mörka medeltiden, en period av kulturellt och civilisatoriskt förfall.

Även en relativt kortfattad historisk redogörelse som denna säger något om betydelsen av romarrikets fall i västerlandet. Civilisation ställs mot barbari, imperiet mot det lilla riket, storskalighet mot småskalighet, enhetlighet mot mångfald, antiken mot medeltiden. Flera faktorer bidrar dock till att problematisera händelseförloppet och forskningen har genom årens lopp kunnat förse "Barbar-förklaringen" med ett antal brasklappar som i sin tur spetsar till synen på Rom och dess kollaps. Romerska riket var vid den här tiden uppdelat i ett Östrom och ett Västrom. Öst styrdes från Konstantinopel och väst ifrån Rom. Romulus "Augustulus", den lille Augustus, var kejsare i väst men erkändes inte av den östromerske kejsaren Zenon. Odovakar, som i västerländsk tradition var en barbar, avsatte pojkekejsaren med Zenons goda minne och har snarare kommit att betraktas som en del av den romersk-germanska härskarklass som vid den här tiden dominerade politiken och i vars händer, snarare än hos svaga kejsare, den reella makten låg genom militära ämbeten. Italiens nya härskare såg sig därmed också som självklara bärare av romerska traditioner. De skulle helt enkelt inte talat om något fall.

Den i sammanhanget mest tänkvärda invändningen är att det enbart var den västra halvan av riket som föll. Det östromerska riket, där man förvisso talade grekiska men kallade sig romare och där man hade såväl senat som romersk byråkrati, levde vidare i 1000 år. Utifrån detta perspektiv har det också ifrågasatts om Rom överhuvudtaget föll eller om det bara rör sig om ett led i en process (som dessutom vid det här laget pågått i ungefär 200 år) att flytta romarrikets

centrum mot öst och Konstantinopel – staden Gibbon symtomatiskt kallade ”Augustus svaga och ovärdiga efterträdare.” Den regelmässigt anförda invändningen har emellertid haft svårt att få genomslag i ett västerländskt historie-medvetande. Östrom har till synes aldrig passat som analogi för västvärlden. När Nordkorea jämförde USA med Rom, avsågs utan tvivel Västrom.

Dylika invändningar till trots var det länge så det första ledet i grundberättelsen om Roms fall löd. Även om historiker och kommentatorer insåg att förloppet var komplext och betingat av olika politiska, militära och ekonomiska faktorer så tolkades historien om romarrikets nedgång och fall i grunden som en konflikt mellan en högtstående kultur och en ociviliserad fiende. Romerska riket föll till barbarerna. Långt fram i modern tid betraktades detta som ytterst beklagligt: antiken var ljuset, medeltiden mörkret. Rom sågs som en av den mänskliga historiens främsta civilisationer vars kulturella, tekniska och politiska prestationer inte skulle upprepas på många hundra år. Med dess fall försvann konst, filosofi och arkitektur. Storskaligheten i imperiet ersattes av små, kortvariga och kulturfattiga kungariken som kom och gick utan att lämna bestående intryck på världshistorien. Romarrikets fall blev en historisk läxa och en varning till efterkommande imperier.

Det inre fallet

A great civilization is not conquered from without until it has destroyed itself within. The essential causes of Rome's decline lay in her people, her morals, her class struggle, her failing trade, her bureaucratic despotism, her stifling taxes, her consuming wars
 Durant, *The Story of Civilization*

Det andra ledet i grundberättelsen om Roms fall sammanfattas i ovanstående välkända citat. Det inre förfallet banade väg för barbarerna. Romarriket var därmed själv skyldigt till sin kollaps. Politiska, militära och ekonomiska problem hade gjort riket instabilt. Rom blev ett exempel på att inre problem kunde leda till starka staters sammanbrott. Den historiska läxan skiftade därmed till att varna för en stats inre förfall, vilket gjorde den sårbar gentemot yttre hot. När historieskrivaren Gregorius av Tours mot slutet av 500-talet skulle skildra de inbördes strider som drabbade en av romarrikets medeltida arvtagare, det frankiska riket, använde han Rom som illustrativt exempel: ”Hur många gånger har inte också städernas stad, hela världens huvudstad, störtats i fördärvet, då den börjat inbördeskrig, men åter liksom rest sig upp från marken, då dessa upphört?”⁵ Den politiska uppmaningen till samtiden är tydlig.

5 Gregorius av Tours, *Decem libri historiarum*, inledning till bok 5. Citerad utgåva: Gregorius av Tours, *Frankernas historia*, 1963: 71.

En omedelbar och seglivad föreställning var att de yttre händelseförloppen, dvs. barbarinvasionerna, enbart möjliggjordes av romarrikets moraliska förfall. Inte minst Österns rikedomar och dekadens hade, ansåg både senantika och efterkommande kommentatorer, förvekligt den romerska karaktären så pass mycket att man inte kunde stå emot germanernas framryckningar. Grekisk och östlig lyx har med detta ställts mot västlig enkelhet och frugalitet. Tanken på ett moraliskt fall har utövat ett starkt inflytande på efterkommande samhällen och lever kvar in i vår tid. Den italienska historikern Roberto De Mattei förorsakade ett ramaskri 2011 då han förklarade romarrikets fall just utifrån ett sådant inre förklaringsmönster – homosexualitet och feminisering hade gjort romarna oförmögna att försvara sig mot barbarerna. Historiska förklaringar som tar avstamp i dygd och moral är ofta tveeggade – de riktar sig lika mycket eller mer till samtiden. Reaktionerna på De Matteis utspel vittnar om detta.

Förklaringsmönster grundande i föreställningar om moral och omoral tillhörde den antika världen och formulerades i religiösa och polemiska termer. Redan 440 anmärkte prästen Salvianus i sitt verk *De gubernatione Dei* att de barbariska invasionerna var Guds straff för romerskt frosseri, dryckenskap, girighet och sexuell omoral.⁶ Såväl hedningar som kristna skyllde 400-talets olyckor på varandra. Inget inlägg i debatten skulle komma att få så stort inflytande som Augustinus. I tjugotvå böcker försökte han stävja de kritiska och hånfulla röster som skyllde situationen på kristendomens införande. Hans argumentation är visserligen komplex, men Augustinus lade stor möda på att belägga att romarna och deras gudar var omoraliska och drabbade av katastrofer långt innan kristendomen gjorde entré.⁷ Sådana föreställningar kunde även utnyttjas för att förklara och förutse maktpolitiska skeenden. Även ovan nämnde Gregorius tolkade de frankiska inbördeskrigen i ljuset av omoraliskt leverne. Han formulerade detta som en uppmaning till makthavare i sin egen tid: "Har ni inte överflöd på allt? I era palats växer njutningarna över alla bräddar, i era förrådkamrar överflödar vin, vete och olja, i era skattkamrar hopas guld och silver. En sak fattas er: eftersom ni inte håller fred inbördes, saknar ni Guds nåd."⁸ Redan då minnet av Rom fortfarande var färskt var dess fall en resurs som kunde utnyttjas politiskt. Historien som *magistra vitae* – som lärande exempel – gick tidigt via dylika föreställningar om omoralens katastrofala konsekvenser.

Frågan om Västroms fall som sedelärande exempel tog sedermera en annan riktning. Alla höll inte med om att germanernas invasion av romarriket var beklagansvärt. Stundtals, och i vissa specifika politiska kontexter, har det varit

6 Salvianus, *De gubernatione Dei*, 4–7.

7 Resonemangen är återkommande hos Augustinus i verket *Guds stad* men diskuteras specifikt i kapitel 2.

8 Citerad utgåva: Gregorius av Tours 1963:71–72.

barbarerna som fått stå som moraliska föredömen för samtiden. Den tyske filosofen Herder menade till exempel att de romerska karaktärerna ”lösts upp”, inte minst av lyx. Han såg därför de barbariska intågen i Rom som lyckosamma – Rom låg anemiskt vid sin dödsbädd och behövde hjälp att dö till förmån för Italien.⁹ Barbarerna, det vill säga tyskarna, assisterade dem. Under senare tid har även barbarerna identifierats med briterna, inte minst populärvetenskapligt genom Terry Jones böcker och teveprogram.¹⁰

En annan inflytelserik ”inre” förklaringsmodell stod den man för med vilken romarrikets nedgång och fall är tydligast förknippad: Edward Gibbon. Gibbon såg romarrikets fall som oundvikligt och pekade skickligt på hur olika faktorer samverkade under en lång period. Icke desto mindre kom kristendomen att bära en betydande del av skulden. Denna hade, menade han, inte bara kommit utarma den romerska karaktären utan innebar dessutom att alltför många dugliga individer drog sig tillbaka till klosterlivet istället för att ägna sig åt den offentliga sfären.¹¹ Den romerska plikt känslan hade gått förlorad och försvarsförmågan underminerats. Frågan varför inte detsamma inträffade i Öst-rom förblir dock obesvarad av Gibbon. Verket var ett barn av upplysningens idéströmningar och resultatet av den historiska analysen kan läsas som en dom över kyrkans roll i Gibbons egen samtid. Gibbon ansåg dessutom att lärdomen från Rom borde tas på allvar: ”Denna ohyggliga omvälvning kan med framgång användas för att ge vår tid nyttiga lärdomar”, skrev han. Hotet, då som nu, bestod av ”de primitiva nationerna”. Skillnaden, och anledningen till att man kunna hysa viss tillförsikt till sin egen tid, menade Gibbon var att:

Om en ociviliserad erövrare skulle uppenbara sig från Tatariets öknar skulle han stå inför uppgiften att i tur och ordning beseogra Rysslands robusta bönder, Tysklands manstarka arméer, Frankrikes tappra ädlingar och de oförskräckta fria männen i Storbritannien.¹²

Den historiska sensmoralen var med andra ord att starka, sammanhållna och dygdiga nationer kan stå emot de yttre hot som tornar upp vid horisonten.

Grundberättelsen om Roms fall har fått stå i centrum för moraliska och politiska uppmaningar alltsedan 400-talet. Udden har förvisso varit riktad mot olika mål, men återkommande mot samtiden. Grundberättelsen skulle

9 Herder redogör för Roms fall i *Idéen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*. För romantikens bild av Rom, se Lindberg 1998.

10 Boken finns utgiven på svenska med titeln *Barbarerna: romarrikets historia ur de erövrade folkens perspektiv*. Boken har även blivit grund till en BBC-dokumentär i fyra delar från 2006 kallad *Terry Jones' Barbarians*.

11 Gibbon utvecklar tankarna framförallt i band II, kapitel 38. För Gibbons verk, se bl.a. Ando 2006: 59–76; samt Womersley 2002.

12 Citerad utgåva Gibbon 1986: 85.

sedermera komma att utmanas. Men även de nya tolkningarna präglades av sin tids ideologiska ramar.

Grundberättelsen utmanas

Under 1900-talets sista decennier kom grundberättelsen om Roms fall att ifrågasättas av ett flertal forskare och utifrån en rad olika utgångspunkter. Moraliskt fördärv och barbari förlorade sitt självklara förklaringsvärde. I grunden låg bland annat historievetenskapernas utveckling och medföljande självreflektion. Målet var fortsatt att klarlägga orsakerna till fallet men förklaringarna förändrades också märkbart i takt med tidens horisonter. Även för forskningen blev romarrikets fall en referenspunkt för vad man upplevde som den egna tidens utmaningar. Som Bo Lindberg påpekat har antiken på detta sätt ofta blivit ”avlockad exempel, förebilder och hotbilder som tjänar olika epokers självförståelse och ideologiska diskussioner.”¹³ En del av dessa tolkningsförsök framstår i efterhand som missriktade eller kanske löjeväckande, medan andra har fortsatt gott förklaringsvärde. Ett axplock av teser och förklaringsmodeller kan i detta sammanhang räcka för att illustrera bredden. Tolkningar av orsakerna till Roms fall har tagit sin utgångspunkt i alltifrån rasbiologiska, kapitalistiska och marxistiska perspektiv, till vapentekniska och inte minst ekologiska förklaringsmodeller. Rom föll på grund av de ökade skillnaderna mellan rika och fattiga; Rom föll på grund av den italiska rasens biologiska (och därmed moraliska) utarmning; Rom föll till följd av ett alltför högt skattetryck, okontrollerad inflation, oförmåga till industrialisering av samhället, av ojämlika produktionsförhållanden, utsugning eller skövling av naturtillgångar. Till detta kan läggas förklaringar som betonar pestens, slaveriets, handelns eller avfolkningens betydelse. Ofta, om än inte alltid, säger därmed tolkningarna av romarrikets fall mer om den tid vari de formulerades än om antiken – vare sig de idag kastats på skräphögen eller inte.

Medan ekonomiska och militära förklaringar, ofta i kombination, har varit mer eller mindre konstanta genom århundradena har även några mer övergripande perspektiv visat sig livskraftiga.¹⁴ Ofta kan tvisterna diskuteras i termer av dikotomier. Några av dessa är värda att titta närmare på.

Den kanske mest omdebatterade tesen under 1900-talet, den så kallade Pirenne-tesen, tog sin utgångspunkt i frågan om antikens slut och medeltidens början. Henri Pirenne menade att man inte alls borde tala om romarrikets fall vid slutet av 400-talet.¹⁵ De nya rikena övertog tvärtom romerska traditioner och handel och kultur fortsatte i samma spår. Istället var det på grund av den arabiska expansionen som den antika världen gick förlorad. Frankernas

13 Lindberg 1998: 67.

14 För ett exempel på ett försök till ekonomisk förklaring, se Jones 1966; för militär dito, se Ferrill 1986.

15 Verket *Mahomet et Charlemagne* gavs ut postumt 1937.

kontakt med medelhavet bröts i och med islams utbredning och detta tvingade i sin tur fram karolingernas allians med påven. De politiska implikationerna av en sådan omtolkning är inte svåra att se: araberna övertog skulden från europeiska folkslag. Även synen på barbarerna förändrades, inte minst genom ett verk av Reinhard Wenskus som uppmärksammade stammarnas heterogena och sinsemellan skiftande drivkrafter.¹⁶

Med utgångspunkt i den östliga rikshalvans fortlevnad förde Peter Brown 1971 fram ett nytt perspektiv som skulle visa sig varaktigt.¹⁷ Kulturellt och religiöst beskrev Brown den period han själv lanserade som "senantiken" i termer av blomstring. Den innehöll alls inte något förfall, menade han. Snart talade man inte längre från forskningens sida om "nedgång" eller "fall" utan om förändring eller övergång. Det nya var därmed inte att betrakta som sämre, bara annorlunda. Utvecklingen stärktes genom ytterligare en dynamisk debatt, nu centrerad kring motsatsparet konflikt – assimilering. Forskare som betonade det senare ansåg att det var för enkelt att lägga skulden på barbarerna. Den främste företrädaren för en sådan syn, som fått stort inflytande, är Walter Goffart.¹⁸ Romarna, hävdade han, samarbetade med de nya folkslagen, ibland bildade de till och med ett slags buffertstater. Tillspetsat kanske man skulle kunna säga att romarna "outsourcade" sitt gränsförsvär. De nya stammarna sökte sig till Rom för att ta del av dess imponerande glans, inte med avsikt att förstöra. De assimilerades sakta in i romerska riket och kom till slut att utgöra den nya överhögheten. Även en sådan historiesyn kan tolkas ideologiskt. Goffart såg själv sitt perspektiv som ett försök att lösgöra historien om germanerna från den tyska nationalismens grepp.

Huruvida Roms fall ska ses som unikt eller som en del av ett mönster för historiska imperier överlag har varit ytterligare en fråga i sammanhanget. Ska fallet kanske tolkas deterministiskt eller till och med utifrån vad man kan kalla en cyklisk historiesyn? En som lanserat en sådan teori om imperiers oundvikliga fall är J. A. Tainter som också använder just Rom som typfall. I korthet går hans resonemang ut på att efterhand som ett samhälle växer blir det också mer och mer komplext och socialt uppdelat. För att möta sådan förändring behöver samhället växa ytterligare men efterhand når man en gräns för det överskott som till exempel erövring och beskattning kan erbjuda. Politisk och ekonomisk stagnation följer varpå också en kollaps blir oundviklig.¹⁹ Teorin kan tolkas som en kritik mot imperialistiska tendenser överlag. Men det är också värt att notera lockelsen i sådan tankefigur – om stora imperier tros falla av historisk nödvändighet, så blir de automatiskt ett varnande exempel för efterföljande stater.

16 Wenskus 1961.

17 Brown 1971. För liknande perspektiv, se Wells 2008. Se även Kagan 1978.

18 Se framförallt Goffart 1980; samt nu även Goffart 2006.

19 Tainter 1987

Under senare tid har det framförts kritik mot forskares motvilja att prata om "kris" och "nedgång". Att Västrom delegerade bort sin egen existens genom att succesivt överlåta mer och mer av sitt gränsvärn till germanska stammar var, menade Roger Collins, beklagligt och resulterade i förlusten av både samhällsordning och den höga nivån av materiell och intellektuell kultur.²⁰ Än mer kraftfullt har Bryan Ward-Perkins argumenterat för invasionernas destruktiva och våldsamma karaktär. Samtida dokument visar, menar han, att det inte var frågan om någon fredlig assimilering. Skulden läggs återigen på barbarerna. Cirkeln är därmed sluten.

Roms fall och miljökritiken

Ett idag närliggande exempel på hur romarrikets fall mobiliserats inte bara i samtidens utan även i framtidens tjänst är efterkrigstidens miljödebatt. Antikforskare inspirerade av 1960- och 70-talens begynnande engagemang för människans påverkan på miljön såg nu miljöförstöring som en förklaring till varför den romerska civilisationen gick under. Men förhållandet mellan Rom och miljö går även i motsatt riktning – Roms fall kan inte bara förklaras i ljuset av ett framväxande miljömedvetande, det kan också varna för vår egen annalkande katastrof. Därmed aktualiseras historiens profetiska egenskap genom miljöpolitiskt antikbruk. Med historikern Klas-Göran Karlsson kan man tala om ett politiskt-pedagogiskt bruk av historien var syfte är att "väcka uppmärksamhet och tvinga människor till politiskt ställningstagande".²¹

Idéhistorikern Erland Mårland har framhållit att just romarrikets fall erbjuder "en paradigmatiske modell" för en högt stående civilisations snabba förfall som blivit väl använd inom 1800 och 1900-talets miljötänkande.²² Funktionen är just som varnande exempel på vad som kan hända vårt samhälle om vi överskrider våra resurser. Mårland poängterar att även om katastroftänkande och undergångsförställningar är framåtriktade så hämtar de näring ifrån historien.²³ Redan på 1800-talet menade forskare att romarna ägnade sig åt rovdrift och att jorden därför kom att bli mer och mer utarmad. Mårland exemplifierar sitt resonemang med kemisten Justus von Liebig som särskilt pekade på staden Roms allt ökande behov som i sin tur närde rikets aggressiva expansionspolitik. Det naturliga kretsloppet stördes eftersom ingen näring återfördes till de romerska jordarna. Men även om detta höll på att upprepas i vår egen tid kunde situationen avhjälpas genom att von Liebig's agrarkemiska teorier omsattes i praktiken.²⁴ Vi behövde inte gå i Roms fotspår.

20 Collins 2010: 93

21 Karlsson 2014: 75.

22 Mårland 2012: 27.

23 För liknande resonemang, se även Larsson Heidenblad: 2012.

24 För von Liebig resonemang i svensk översättning, se von Liebig 1868. Se även Mårland 2000.

Roms fall i miljödebatten illustrerar kanske tydligast hur forskning och politiskt-pedagogiskt bruk av historien smälter samman. En av de mest inflytelserika rösterna i forskarsamhället har tillhört J. Donald Hughes. I boken *Ecology in Ancient Civilizations* framhöll han att romarnas oförmåga att anpassa sitt samhälle till naturen på ett harmoniskt sätt var att betrakta som den grundläggande orsaken till romerska rikets fall vid sidan om ett komplext samspel av sociala, politiska och ekonomiska faktorer.²⁵ Hughes beklagade även att de aspekter av Rom som amerikaner och européer beundrar mest var samma aspekter som bidrog till den utarmning av naturresurser som gjorde fallet ofrånkomligt.²⁶ Romarnas attityd gentemot naturen var roten till det onda menade Hughes, en attityd som även skapat problem för den moderna människan. I sina slutsatser framhöll han att den moderna miljökrisen vuxit ur problem som låg djupt inbäddade i den antika världen, men också att vi därför kunde lära oss något av de antika samhällenas misslyckanden.²⁷ Historisk forskning kom på så vis att ge ett politiskt budskap till samtiden.

Än skarpare framstod den egna samtidens påverkan på tolkningen av Roms fall när miljöanalogin blev belagd genom observation av moderna Medelhavsförhållanden. Miljödebattören George Perkins Marsh noterade att naturen i Medelhavsländerna vittnade om antikens miljöförstöring med sin blotta uppenbarelse.²⁸ Det romerska imperiets storskaliga utsugning av jorden i jakt på resurser ledde till att landskapet förstördes och även in i modern tid saknade näring. En tidig svensk röst som på likande sätt mobiliserade den samtida Medelhavsnaturen som bevis för en historisk process var ambassadören och miljödebattören Rolf Edberg. I sin inflytelserika *I skuggan av ett moln* jämförde han de blomstrande beskrivningarna i Homeros med dagens eroderade och karga landskap. Romarna sög ut campagnan och drevs att ständigt utvidga sitt imperium, skrev Edberg. Barbarerna såg han som obetydliga i sammanhanget:

Historien har bevarat minnet av Alarik och hans goter – män i vapen, som en dag bankar på ett världsväldes portar, har mer dramatisk appell än herdar och bönder som lämnar eroderade jordar. Imperiets verkliga gravskrift står skrivet i själva landskapet.²⁹

Frammanandet av romarrikets fall i brinnande miljödebatt är ytterligare ett typexempel på hur historien kommit att användas för politiska syften. Bruket av det romerska exemplet illustrerar också dialektiken mellan forskning och samhällsdebatt. Roms fall är en återkommande tankefigur även idag i

25 Hughes 1975: 128.

26 Hughes, 1975: 129.

27 Hughes, 1975: 154.

28 Marsh 1864.

29 Edberg 1968: 120.

klimatbloggar och i dagstidningars rapportering om miljöfrågor. I boken *Kollaps: livet vid civilisationens slut* använder författaren David Jonstad liknelsen med Rom för att betona det kapitalistiska konsumtionssamhällets oundvikliga undergång. ”På romartiden fanns ingen olja att kriga sig till, men det var likväl energi som de romerska erövringstågen tog sikte på”, konstaterar Jonstad.³⁰ Han menar att just Rom är den civilisation som har flest likheter med vår egen. Därmed kan den också hjälpa oss att ”förstå vårt eget samhälle och vad vi har att vänta av framtiden.”³¹ På så vis aktualiseras romarrikets fall för att belägga den argumentation som till syvende och sist landar i att vår civilisatoriska modell är en omöjlighet. Men Roms fall fyller på samma gång en existentiell funktion genom att orientera oss i nuet och bereda oss på framtiden.

Det amerikanska romarrikets fall

Paralleller till Roms fall återfinns som vi sett med regelbundenhet inom den politiska sfären. Även om hänvisningar till den romerska historien periodvis har varit framträdande även i de europeiska länderna, är den romerska analogin idag flitigast använd i USA.³² Det är i sig inget att förundras över, USA har alltid legat den romerska historien nära. I de politiska diskussioner som formade konstitutionen under slutet av 1700-talet var Rom föremål för livliga diskussioner förda utifrån antika författare som Polybios och Livius.³³ I offentliga debatter fördes den politiska argumentationen utifrån specifika antika texter och idéer. Framförallt kom det att bli den romerska republiken som fick tjäna som ideal. George Washington blev känd som Cincinnatus – bonden som lämnade plogen för att rädda republiken men som därefter genast återvände till sin åker. Andra politiker identifierade sig med stoikern Cato eller retorikern Cicero. Julius Caesar användes tvärtom som negativt exempel och förknippades till exempel av John Adams med det tyranniska Storbritannien. Republikens fall, snarare än det romerska imperiets kollaps ca 500 år senare, sågs som den allvarligaste varningen till samtiden.

Inom film och litteratur blev USA också starkt förknippat med Rom, dock i detta sammanhang allt oftare med kejsartiden och dess förföljelse av kristna, galna tyranner, grymma skådespel, lyx och dekadens.³⁴ Under 1930-talets depressionsår använde Cecil B. DeMille Romanalogin explicit för

30 Jonstad 2012: 78.

31 Jonstad 2012: 77.

32 För Rom och USA, se framförallt Malamud 2009. För jämförelser i och med Storbritannien, se Edwards 1999.

33 Se Richard 1994.

34 Forskningsfältet för antiken på film och tv är idag omfattande. Några standardverk är Wyke 1997; Winkler 1991; Solomon 2001. Ämnet behandlas nu även på svenska i boken *Svärd, sandaler och skandaler*. Se Hammar & Zander 2015: 9–53 för introduktion.

att kommentera det glada tjugotalets överkonsumtion. Med ännu tydligare politisk udd skrev Howard Fast romanen *Spartacus* under McCarthy-erans kommunistjakt – senare filmatiserad av Stanley Kubrick med Kirk Douglas i huvudrollen. I den fick Rom representera det kapitalistiska och imperialistiska USA och slavarna de amerikanska lönearbetarna.³⁵ Såväl boken som filmatiseringen 1960 kom att uppfattas som kommunistisk propaganda.

Paul Burton har visat att paralleller till Rom blev särskilt populära under 2000-talets första decennium och menar att detta var en följd av diskussioner om USAs geopolitiska ställning.³⁶ Var USA att betrakta som ett imperium eller inte? Vilka likheter fanns med romarriket? I varje sådan självbetraktande jämförelse anar man en underliggande rädsla för att USA ska gå Roms öde till mötes. En rad debattböcker har under det senaste decenniet tagit utgångspunkt i analogin mellan USA och Rom för just sådana självbetraktelser. Behovet att spegla sig i historien har varit stort. Den numera väletablerade jämförelsen möjliggör i dessa fall ofta mer komplicerade resonemang. I Harold James *The Roman Predicament* utgör den grund för ett resonemang om konflikten mellan å ena sidan den fria liberala världsmarknaden och å andra sidan behovet av kontroll, det senare genom globala maktanspråk. Dilemmat som James ser är att globaliseringens krav på frihet leder till problem som måste lösas med kontroll. Rom gick under på grund av detta problem – huruvida USA kan undvika samma öde tycks vara en fråga om dess förmåga till anpassning. James, som utgår från diskussioner förda av Gibbon och Adam Smith, uppmärksammar Romanalogins flexibilitet – den uppskattas, menar han, av både bejakare och belackare av global kontroll.³⁷ Cullen Murphys *Are We Rome?* går djupare in i jämförelsen mellan dagens USA och det antika Rom utifrån nära nog hela den romerska historien. Även han avslutar sin framställning med den öppna – och i sammanhanget givna – frågan om USA oundvikligen också kommer att falla. Hans svar är ett försök till optimism. USAs befolkning behöver å ena sidan blir mer positivt inställd till resten av världen, menar han, å andra sidan behöver misstron mot den egna regeringen motverkas genom medborgaransvar.³⁸ En kritisk röst utanför USA, Emmanuel Todd, menade i boken *Låtsasimperiet: Om det amerikanska systemets sönderfall* liksom Murphy att inställningen till världen var en springande punkt. Boken som blev en internationell bestseller konstaterade inledningsvis att USA håller på att bli ett problem för världen. Todd diskuterade därefter USAs nedgång som imperiemakt och i detta sammanhang lyftes den romerska historien fram som lärorik modell. Den av USA pådrivna globaliseringen kan jämföras med antika förebilder, menade han, med vilkas hjälp

35 En genomgång av såväl bokens som filmens politiska budskap görs av Malamud 2009: 213–225.

36 Burton 2011: 66–104. Jfr Malamud 2009: 256.

37 James 2006: 141.

38 Murphy 2007.

man kan konstatera att ekonomisk dominans alltid kan härledas politiskt och militärt.³⁹ USAs allvarligaste problem som imperium idag, ansåg Todd, är att man saknar en homogen syn på mänskligheten. Under 1950-talets amerikanska storhetstid uppvisade USA en generös och tolerant syn på omvärlden och var därmed, hävdade han, då också som mest likt det romerska imperiet vars kontinuerliga anpassning till erövrade områden ledde till dess framgångar.⁴⁰

Andra röster i debatten är mera skeptiska till analogin i stort. Thomas Madden menar i *Empires of Trust* att USA har lite gemensamt med det åldrande romerska imperiet, men desto mer med den vitala romerska republiken. Vaclav Smil är ännu tydligare. I en bok med den talande titeln *Why America is not a New Rome* går han till angrepp mot parallellen i sig. Det finns ingen grund för att jämföra de två supermakterna menar han och parallellen kan därmed inte användas för att förutspå USAs öde. Debattböckerna ger här prov på de två grundläggande frågor som författarna till boken *Imperial Projections* lyft fram. Å ena sidan identifiering ("Vi är romarna") och andra sidan distansering ("Vi är inte romarna") i en ständigt pågående diskursiv kamp.⁴¹ Det romerska exemplet pendlar ständigt mellan ideal och varning.

Även på den realpolitiska arenan dyker Roms fall upp. Den demokratiske senatorn Robert C. Byrd från Virginia var länge en särpräglad röst i sammanhanget. Byrd återkom fram till sin död 2010 gång efter annan till den romerska historien i sina tal inför senaten. Ofta var hans budskap formulerade som varningar. När han drog på sig kritik för sitt bruk av historien skrev han i ett offentligt försvar: "I am making the statements to demonstrate to other Senators and to the public watching that we tamper with our carefully crafted system of checks and balances at our peril. Rome fell when its Senate became weak and ceded its power to a dictator."⁴² Byrd talade här om republikens fall, vilket han liksom nationsgrundarna alltså identifierade som romarrikets fall. Vid ett annat tillfälle kopplade även Byrd nedgångstanken till omoral: "In this effeminate age, it is instructive to read of courage", meddelade han i ett senatstal om det goda exemplet Helvidius Priscus som mördades av kejsaren för att han talade fritt. Den politiska kritiken mot det egna samhället är nog så tydlig. I november 2014 gick den konservativa Texassensatorn Ted Cruz ett steg längre när han i talarstolen levererade en omtolkning av Ciceros första tal mot Catilina, en av den antika litteraturens absoluta klassiker. Utan vidare inramning och mer eller mindre ord för ord följde Cruz den antika förlagan utan att bryta mot talets form eller längd. Talet som Cicero höll 63 f. Kr var en attack

39 Todd 2004:70.

40 Todd 2004: 131.

41 Joshel, Malamud & McGuire 2001: 6.

42 Byrds svar till sina kritiker finns på bl.a. på <<http://www.byrdcenter.org/index.php/2013/11/12/roman-history-and-the-line-item-veto-senator-byrds-defense-of-the-u-s-constitution>>, citerad 5/2 2015. En del av talen finns tillgängliga på <www.c-span.org>.

mot Lucius Sergius Catilina, utmålad av Cicero som populist i konflikt med senaten och som ett allvarligt hot mot den romerska republiken. Cruz tal var istället riktat mot president Obama och i det Cruz uppfattade som den amerikanska republikens förestående fall.⁴³

Även i den amerikanska dagspressen finner man med jämna mellanrum debattartiklar med liknande betraktelser. Charles A. Kupchan har i kampen mellan USA och EU sett likheter med romarrikets uppdelning i Västrom (Washington) och Östrom (Bryssel).⁴⁴ Historien, menar han, går igen men utvecklingen kan också vändas. Om konsekvenserna av rivaliteten uppmärksammas har de båda motparterna chansen att minska avståndet sig emellan. I annat fall kommer civilisationernas kamp stå inom väst fortsätter han. Historikern Piers Brendon underströk i sin tur i en artikel i *New York Times* att även om det fanns likheter, så var skillnaderna ekonomiskt och militärt alltför betydande. Medan Rom var en jordbruksekonomi, så är USAs baserad på industri. Mer anmärkningsvärd är dock Brendons militära jämförelse. Även med dagens terrorism och kärnvapenhot är det svårt att föreställa sig en attack på USA lika katastrofal som den vandalerna, goterna och hunnerna utförde på Rom, skriver han.⁴⁵

Andra politiska jämförelser i media har tydlig karaktär av uppmaning. Ett exempel där Rom används för ideologisk kritik återfinns i en artikel med titeln "Will America soon fall, just like Rome did?" från juli 2013. Anledningen till den historiska reflektionen var det politiska läget i nationen men den historiska jämförelsen hade också aktualiserats under en sammankomst anordnad av libertarianister kallad *FreedomFest* vid vilken artikelförfattaren deltagit. Vid detta möte påpekade Tea Party-politikern Matt Kibbe att Amerika mycket väl kan komma att falla, precis som Rom. "The parallels are quite ominous – the debt, the expansionist foreign policy, the arrogance of executive power taking over our country."⁴⁶ Artikelförfattaren noterar avslutningsvis att rörelser som Tea Party och libertarianismen utgör exempel på goda krafter som kan stävja fallet och bekämpa ett imperialistiskt Washington. Artikeln utgör därmed ett typexempel på den samtidspolitiska funktionen av Roms fall. Åberopandet av Roms fall föranleder att både hot och lösning kan pekas ut, att både kritik och alternativ kan föras fram. "Vi kommer att falla som Rom om inte..."

Även politiska uppmaningar gällande militära frågor kan i dagspressen

43 Talet i sin helhet finns på Youtube.

44 "The End of the West", *theatlantic.com*, publicerad 11/1 2002, tillgänglig på <<http://www.theatlantic.com/magazine/archive/2002/11/the-end-of-the-west/302617>>, citerad 14/2 2015.

45 "Like Rome Before the Fall", *nytimes.com*, publicerad 24/2 2010, tillgänglig på <<http://www.nytimes.com/2010/02/25/opinion/25brendon.html?pagewanted=all>>, citerad 14/2 2015.

46 "Will America soon fall, just as Rome did?" *foxnews.com*, publicerad 31/7 2013, tillgänglig på <<http://www.foxnews.com/opinion/2013/07/31/will-america-will-soon-fall-as-just-like-rome-did>>, citerad 11/2 2015.

lyftas med Roms fall som utgångspunkt. Funktionen är densamma. I artikeln "Don't Do As the Romans Did..." liknas den historiska imperiemaktens två-fronts krig mot stammarna i norr och Partiska riket i öst med USAs förhållande till Ryssland, Kina och Iran. "If the United States does nothing but to accept threats as they come along, a dark fate awaits it. Just ask Rome", lyder artikelns slutkommentar.⁴⁷

Slutligen har Roms fall återkommande mobiliserats som kommentar på ekonomiska frågor. Den republikanske politikern Rand Paul drog under sin valkampanj 2010 en direkt parallell mellan USAs ekonomiska läge och romarrikets fall. För Paul var statens stimulanspaket att jämföra med tanken på "bröd och skådespel": "In the latter days of Rome, the economy was crumbling, the emperor... would placate the mob with bread and circus – food and entertainment to placate them since the economy was in shambles and dwindling around them".⁴⁸ En av Pauls kampanjarbetare förklarade utspelet i en pressrelease med att Paul använde metaforen för att visa vad som kan hända om en nation inte respekterar sina traditioner. Historien mobiliseras i en konservativ kritik mot vad man upplever som en övertrasserad ekonomi grundad i statligt oansvar. Kritiska röster som i likhet med Paul avvisar statlig kontroll kan även ta omvägen via Rom plats i populärkulturen. I en debattartikel i tidningen *Forbes* användes Suzanne Collins omåttligt populära Romanologi *The Hunger Games* som språngbräda för kritik mot "Big Government". Artikelförfattaren ser i det fiktiva landet Panem ett exempel på vad som kommer hända om den amerikanska staten växer sig för stark.⁴⁹ Frågan dök upp igen 2013 då historikern Barry Strauss i en debattartikel avfärdade att budgetstriderna signalerade slutet på den amerikanska republiken. Romarna förlorande sin republik, i sammanhanget återigen tolkat som det egentliga fallet, för att man glömde förmågan att förändras och kompromissa. Att Amerika kommer att bestå kan man, menade Strauss, tacka dess grundare för då dessa noggrant hade studerat sin historia. Men, konstaterade han, varken Cruz eller Obama kommer att korsa Rubicon.⁵⁰

47 "Don't Do As the Romans Did...", *Politico Magazine*, publicerad 9/9 2014, tillgänglig på <<http://www.politico.com/magazine/story/2014/09/obama-two-front-war-rome-110779.html#VNsxhS6m33j>>, citerad 11/2 2015.

48 Citatet är hämtat från "Rand Paul likens U.S. to Roman Empire in days before it fell", *courierjournal.com*, publicerad 7/7 2010, tillgänglig på <<http://www.courier-journal.com/article/20100701/NEWS01/7010365/Paul+likens+U.S.+to+Roman+Empire+in+days+before+it+fell>>, citerad 14/2 2015.

49 "Suzanne Collins 'The Hunger Games' Illustrates the Horrors of Big Government", *forbes.com*, publicerad 21/3 2012, tillgänglig på <<http://www.forbes.com/sites/johntamny/2012/03/20/suzanne-collins-the-hunger-games-is-a-story-about-the-horrors-of-big-government>>, citerad 11/2 2015.

50 "Does budget battle signal end of American republic? Not so fast", *foxnews.com*, publicerad 18/10 2013, tillgänglig på <<http://www.foxnews.com/opinion/2013/10/18/does-budget-battle-signal-end-american-republic-not-so-fast>>, citerad 14/2 2015.

Ett ständigt fall – avslutande reflektioner

Romarriketets fall är inte bara en historisk gåta i ständigt behov av förklaring. Det är en stående politisk resurs i samtiden – en tidlös lärdom redo att användas vid behov. Fallets plats i det västerländska historiemedvetandet har i denna artikel spårats utifrån tre perspektiv. Som grundberättelse bär romarriketets nedgång och fall på västerlandets traderade syn på sig själv och varnar om hotet från ociviliserade folk och moraliskt förfall. Den historiografiska utvecklingen och förklaringsförsökens skiftningar vittnar vidare om hur de vetenskapliga tolkningarna inte är frikopplade från sin tids politiska trender, förklaringsmodeller eller orosmoln. Därtill finns det tydliga exempel på hur Roms fall brukats politiskt. Budgetkriser, globalpolitik, miljöfrågor, militära rädsor och moraliska hot kan alla med ett synbart mått av självklarhet tolkas i ljuset av denna historiskt omtvistade händelse. I sådana exempel är en enkel föreställning om att det romerska riket föll nog för att ställa historien i samtidens tjänst. Vetenskapliga förklaringsmodeller behövs inte och inte heller söker man svaret på varför Rom gick under – bara hur ett samtida fall av liknande proportion kan förhindras. Bakom behovet att blicka tillbaka mer än 1500 år anar man ideligen en inbakad oro att det hela kan hända igen.

Genom sin status som evig fråga och som samtidspolitisk resurs svetsas också förklaringar och bruk av Roms fall samman – ett fenomen som inleddes redan på 400-talet och som är märkbart än i dag. Historieskrivning och opinionsbildning har återkommande genom historien tenderat att sammanfogas. Historien om Roms fall är ett bra exempel på detta – från Gregorius av Tours till J. Donald Hughes. Inte minst debattböcker om såväl miljöfrågan som om USAs identitet som nation visar hur dagsaktuella politiska budskap överlappar med seriösa försök att tolka och förstå den romerska historien.

Den moderna jämförelsen med romarriketets fall föder på många sätt sig själv. För varje politisk eller kulturell anspelning stärks den, vilket i sin tur gör den attraktiv som resurs. Roms fall är en fast punkt i historien om än med ständigt skiftande betydelse – flexibel nog att ständigt anpassas till dagsaktuella behov, gåtfull nog att fyllas med önskvärt innehåll och spännande nog att gripa tag i våra förväntningar på framtiden. Om Rom kunde gå under, kan inte allt då gå under? Vårt behov av att spå framtiden gör att vi ständigt blickar tillbaka till romarriketets nedgång och fall.

Litteraturförteckning

- Ando, Clifford, 2006. "Narrating Decline and Fall", s. 59–76, i Rousseau, Philip & Raithel, Jutta (red.), *A Companion to Late Antiquity*. Oxford: Blackwell.
- Brown, Peter, 1971. *The World of Late Antiquity: AD 150–750*. New York: Har Brace J.

- Burton, Paul, 2011. "Pax Romana/Pax Americana: Perceptions of Rome in American Political Culture 2000–2010", s. 66–104, *International Journal of the Classical Tradition*, vol. 18, no. 1.
- Collins, Roger, 2010. *Early Medieval Europe, 300–1000*, 3. ed.. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Demandt, Alexander, 1983. "Erklärungsversuche zur Auflösung des römischen Reiches", *Mittellungen des deutschen archaologischen Instituts, Römische Abteilung* 90, no 1.
- Edberg, Rolf, 1968. *I skuggan av ett moln*. Stockholm: PAN/Nordstedts.
- Edwards, Catharine (red.), 1999. *Roman Presences: Receptions of Rome in European Culture, 1789–1945*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ferrill, Arther, 1986. *The Fall of the Roman Empire: the Military Explanation*. London: Thames and Hudson.
- Gibbon, Edward, 1986. *Romerska rikets nedgång och fall*. Stockholm: Forum. Översättning Claës Gripenberg.
- Goffart, Walter A., 1980. *Barbarians and Romans, A.D. 418–584: the Techniques of Accommodation*. Princeton: Princeton University Press.
- Goffart, Walter A., 2006. *Barbarian Tides: the Migration Age and the Later Roman Empire*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Gregorius av Tours, 1963. *Frankernas historia*. Stockholm: Natur och Kultur. Översättning Alvar Eriksson.
- Hammar, Isak & Zander, Ulf (red.), 2015. *Svärd, sandaler och skandaler: antiken på film och i tv*. Lund: Studentlitteratur.
- Hingley, Richard (red.), 2001. *Images of Rome: Perceptions of Ancient Rome in Europe and the United States in the Modern Age*. Portsmouth: JRA.
- Hughes, J. Donald, 1975. *Ecology in Ancient Civilizations*. Albuquerque: University of New Mexico Press.
- James, Harold, 2006. *The Roman Predicament: How the Rules of International Order Create the Politics of Empire*. Princeton: Princeton University Press.
- Jones, Arnold H., 1966. *The Decline of the Ancient World*, New York: Longman.
- Jones, Terry & Ereira, Alan, 2009. *Barbarerna: romarikets historia ur de erövrade folkens perspektiv*. Stockholm: Karneval.
- Jonstad, David, 2012. *Kollaps: livet vid civilisationens slut*. Stockholm: Ordfront.
- Joshel, Sandra R., Malamud, Margaret & McGuire, Donald T. (red.), 2001. *Imperial Projections: Ancient Rome in Modern Popular Culture*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Kagan, Donald, 1978. *The End of the Roman Empire: Decline or Transformation*. Lexington: Heath.
- Karlsson, Klas-Göran, 2014. "Historia, historiedidaktik och historiekultur – teori och perspektiv", s. 13–89, i Karlsson, Klas-Göran & Zander, Ulf (red.), *Historien är närvarande. Historiedidaktik som teori och tillämpning*. Lund: Studentlitteratur.
- Larsson Heidenblad, David, 2012. *Vårt eget fel: moralisk kausalitet som tankefigur från oo-talets klimatlarm till förmoderna syndastraffsföreställningar*. Höör: Agerings.
- Lindberg, Bo, 1998. "Romantikerna och Rom", s. 67–80, i Burius, Anders (red.), *Några hyll(nings)centimeter: festskrift till Folke Sandgren den 15 februari 1998*. Stockholm: Kungl. bibl.

- Malamud, Margaret, 2009. *Ancient Rome and Modern America*. Malden: Wiley Blackwell.
- Marsh, George Perkins, 1864. *Man and Nature: or, Physical Geography as Modified by Human Action*. London.
- Murphy, Cullen, 2007. *Are We Rome?: The Fall of an Empire and the Fate of America*. Boston/New York: Houghton Mifflin Co.
- Mårald, Erland, 2000. *Jordens kretslopp: Lantbruket, staden och den kemiska vetenskapen 1840–1910*. Umeå.
- Mårald, Erland, 2012. "Romarrikets fall som en miljöhistorisk grundberättelse", *Fortid*, vol. 9, no. 1.
- Richard, C. J., 1994. *The Founders and the Classics: Greece, Rome, and the American Enlightenment*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Solomon, Jon, 2001. *The Ancient World in the Cinema*. New Haven: Yale University Press.
- Tainter, Joseph A., 1987. *The Collapse of Complex Societies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Todd, Emmanuel, 2004. *Låtsasimperiet: Om det amerikanska systemets sönderfall*. Stockholm: Bokförl. DN.
- von Liebig, Justus, 1868. *Naturlagarna för växtnäringen eller kemien tillämpad på landthushållningen och fysiologi*. Örebro: Lindh.
- Wells, Peter, 2008. *Barbarians to Angels: the Dark Ages Reconsidered*. New York: W.W. Norton.
- Wenskus, Reinhard, 1961. *Stammesbildung und Verfassung: das Werden der frühmittelalterlichen gentes*. Köln.
- Winkler, Martin M. (red.), 1991. *Classics and Cinema*. Lewisburg: Bucknell University Press.
- Wikander, Örjan, 1985. "Romarväldets nedgång och fall. Ett historiskt problem – och ett historiografiskt", s. 65–69, i *Aktuellt om historia: organ för historieläraryrarnas förening*. *Antiken*, no. 1–2. Bromma: Historieläraryrarnas förening.
- Womersley, David, 2002. *Gibbon and the 'Watchmen of the Holy City': the Historian and his Reputation, 1776–1815*. Oxford: Oxford University Press.
- Wyke, Maria, 1997. *Projecting the Past: Ancient Rome, Cinema, and History*. New York: Routledge.